

Miroslav K a z í k (Trnava – Moravany nad Váhom)

APELATÍVNY ČLEN V MODELOVEJ INTERPRETÁCII ŽIVÝCH OSOBNÝCH MIEN V PAPERADI

THE APPELLATIVE ELEMENT IN THE MODEL INTERPRETATION OF THE LIVING PERSONAL NAMES IN PAPERAD

This paper reports the characteristics of the appellative element in living personal names (unofficial anthroponyms) in Paprad, which is solitary-cottages part of the town Stará Turá (western Slovakia). The appellative element expresses: 1. filiation – husband (*manžel, muž*), son (*sin*), sons (*sinovja*), twins (*dvojčátka*), brother (*brat*), son-in-law (*zat*), wife (*žena, manželka*), widow (*vdova*), daughter (*céra, cérka*), daughters (*céri, cérki*), grandson (*vnuk*), grandsons (*vnuci*), granddaughter (*vnučka*), grandmother (*bapka*), sister (*sestra*), daughter-in-law (*nevesta*), but also grandson in possessive adjective (*vnukova – A₃*), 2. classification of generation – junior (*mladí, mlaččí, malí, mladá*), senior (*stará*), but also junior in genitive (*mladého – A₁, mlaččieho – A₃, mladej – A₃₃*), 3. address of (older) person – uncle (*ujco*), Mrs (*paňi/pani*), aunt (*teta, tetka*), grandmother (*bapka*), but also appellative element Mrs (Lady) (*pani – A₁₁*) in genitive, which is not declined.

Keywords

onomastics, living personal names, Paprad

Súčasťou živého osobného mena býva i apelatívny člen. Má osobitné postavenie medzi funkčnými členmi. Charakterizuje sa ako nededičný funkčný člen, ustálený užším spoločenským úzom, ktorý poukazuje na mužského/ženského nositeľa, na jeho príbuzenské, spoločenské, prípadne generačné zaradenie. Vyjadrenie príbuzenského vzťahu pomenovanej osoby, vekové a generačné zaradenie kvalifikujú osobu podľa príbuzenského vzťahu, oslovenie a titul bez vzťahu k iným osobám. Apelatívna lexéma zapisovaná „A +“ a aj apelatívna lexéma zapisovaná „A -“, majú platnosť funkčného člena.¹⁾

V zhode s V. Blanárom²⁾ rozlišujeme nasledovné významové skupiny apelatívneho člena: vyjadrenie príbuzenského vzťahu pomenovanej osoby (muž, syn, dcéra, vnuk, vnučka, zať, nevesta a pod.), vekové a generačné zaradenie (mladý, mladá, starý, stará), oslovenie staršej osoby a titul (ujo, teta, pán, pani).

¹⁾ V. Blanár – J. Matejčík, Živé osobné mená na strednom Slovensku (2. diel). Distribúcia obsahových modelov, Martin 1983, s. 605.

²⁾ V. Blanár – J. Matejčík, Živé osobné mená na strednom Slovensku (1. diel). Designácia osobného mena, Bratislava 1978, s. 31.

Trieda ženatých mužov

S apelatívnym členom je 7 dvojčlenných modelov a živých mien, 18 trojčlenných modelov a živých mien, 7 štvorčlenných modelov a živých mien, 1 päťčlenný model a živé meno. Apelatíva sa najviac používajú v trojčlenných živých osobných menách (18, čo je 52,94 %).

Tabuľka č. 1 – Apelatívny člen v živých osobných menách

Apelatívny člen	V dvoj- členných	V troj- členných	V štvor- členných	V päť- členných	Spolu
<i>mladí</i>	1	2			3
<i>mladej</i> (A ₃₃)			1		1
<i>ujco</i>		1	1		2
<i>manžel</i>		2	1		3
<i>muš</i>		1			1
<i>sin</i>		2	4	1	7
<i>vnuk</i>	2	3			5
<i>brat</i>	1	1			2
<i>zat</i>	3	6	1		10
Spolu	7	18	8	1	34

Dva apelatívne členy sú v jednom štvorčlenom živom mene:

mladej Katki Bonkéch manžel (A – K + RM₁₁ = <MD>)₃₃ + A.

Jeden apelatívny člen (*mladej*), ktorý je v genitíve singuláru adjektíva ženského rodu, je súčasťou opisného živého mena muža, v nominatívnom tvare ako funkčný člen živého mena ženskej osoby pôvodne poukazoval (resp. mohol by poukazovať pri fungovaní tohto ženského živého mena samostatne) na ženskú nositeľku a vyjadroval generačné zaradenie. Ostatné apelatívne členy sú v nominatívne singuláru substantíva alebo adjektíva mužského rodu a poukazujú na mužského nositeľa.

Najviac sa vyskytujú apelatíva *zat* (29,41 %) a *sin* (20,59 %). Nárečové je apelatívum *zat* s tvrdou výslovnosťou konsonantu *t*. Ostatné apelatíva majú rovnakú podobu v spisovnom jazyku i v nárečí.

Príbuzenský vzťah vyjadrujú apelatíva *manžel*, *muš*, *sin*, *vnuk*, *brat*, *zat*, generačné zaradenie apelatíva *mladí*, *mladej* a titul a oslovenie (staršej) osoby len apelatívum *ujco*. Apelatívne členy vyjadrujúce príbuzenský vzťah tvoria 82,35 % všetkých apelatívnych členov v triede ženatých mužov v Papradi, apelatívne členy, ktoré označujú generačné zaradenie osoby alebo sú oslovením osoby, zase 17,65 %.

V anteponovanej i postponovanej pozícii fungujú apelatívne členy s označením príbuzenského vzťahu, ale i s označením generačného zaradenia (*mladí Huček*, *mladí Vlado Mednanskí*, *Raškých Milan mladí*, *mladej Katki Bonkéch manžel*), oslovenie osoby je v anteponovanej pozícii. Zachytili sme aj živé mená, v ktorých apelatívny

člen vyjadrujúci príbuzenský vzťah stojí medzi inými funkčnými členmi (napr. aj uprostred):

Gustínov sin Pribišov

$$\underline{K}_1 + A + P_1 = RMD$$

Ivkin zat Bonkéch

$$\underline{K}_{55} + A + RM_{55} = \langle MD \rangle$$

Milanov sin Raškých Dušan

$$K_1 + A + RM = \langle MD \rangle + K$$

Palov Papulákov sin Palo

$$(\underline{K} + P = RMD)_1 + A + \underline{K}$$

Zdeni Mikých sin Peter

$$(\underline{K} + RM_{1/2} = P : MD)_{11} + A + K$$

Ochodnického zat (Jana)

$$P_5 = RMD + A + {}^0\underline{K}_5$$

Je možné, že používanie takýchto živých mien by sa dalo vysvetliť aj snahou po rýchlej identifikácii. Funkčný člen rodné meno v posledných troch prípadoch je doplnením a presnením informácie o pomenovanej osobe.

Do spojenia s apelatívnym členom v živých osobných menách ženatých mužov v Papradi vstupujú všetky ostatné funkčné členy, v dvojčlenných modeloch a živých menách je to najmä rodné meno.

Trieda vydatých žien

S apelatívnym členom je dvojčlenných 15 modelov a 18 živých mien, trojčlenných 36 modelov a 42 živých mien, štvorčlenných 15 modelov a 16 živých mien, päťčlenné 3 modely a 5 živých mien, šesťčlenné 2 modely a živé mená. Najviac sa apelatívne členy nachádzajú v trojčlenných živých menách (43, čo je 51,19 %).

Tabuľka č. 2 – Apelatívny člen v živých osobných menách

Apelatívny člen	V dvojčlenných	V trojčlenných	V štvorčlenných	V päťčlenných	V šesťčlenných	Spolu
<i>žena</i>	1	10	3	1	2	17
<i>manželka</i>	1	11	6	1		19
<i>vdova</i>		4	1			5
<i>céra</i>	2	5	2	3		12
<i>vnučka</i>	2	1				3
<i>vnukova (A₃)</i>		1				1
<i>bapka (príb.)</i>	1					1
<i>sestra</i>		2	3			5
<i>nevesta</i>	3	2				5
<i>paňi</i>	1					1
<i>pani</i>	3					3
<i>teta</i>	1	3				4
<i>tetka</i>	2	1				3
<i>bapka (gener.)</i>	1					1
<i>stará</i>		2				2

<i>mladá</i>		1				1
<i>mlaččieho</i> (A) ₃			1			1
Spolu	18	43	16	5	2	84

Dva apelatívne členy sú v jednom trojčlennom živom mene:

vnukova manželka Kolesáréch

$A_3 + A + RM_{4/3}$.

Apelatívne členy sú okrem dvoch prípadov v nominatíve singuláru substantíva alebo adjektíva ženského rodu a poukazujú na ženskú nositeľku. Apelatívum *vnukova* v nominatíve singuláru posesívneho adjektíva ženského rodu (vytvoreného z apelatíva príponou *-ova*) a apelatívum *mlaččieho* v genitíve singuláru adjektíva mužského rodu sú súčasťou opisných živých osobných mien vydatých žien

vnukova manželka Kolesáréch

$A_3 + A + RM_{4/3}$ a

Andrejka Milana Durcéch mlaččieho

$\underline{K} + (K + \underline{P} - A)_3$.

Apelatíva *vnuk* a *mlaččí* v živých menách mužov, z ktorých sa odvodzujú živé mená manželiek, poukazujú na mužského nositeľa. Tvary *vnukova* a *mlaččieho* sú už súčasťou živých mien, ktorými sa pomenúvajú ženy.

Najčastejšie používaným apelatívom v živých osobných menách v triede vydatých v Papradi je apelatívum *manželka* (19), ktoré predstavuje 22,62 % apelatív a ktoré spolu s významovo rovnakými apelatívami *žena* (17) a *vdova* (5) tvorí 48,81 % apelatív v triede a lokalite.

Na vyjadrenie príbuzenského vzťahu slúžia spomenuté apelatíva *žena*, *manželka*, *vdova*, ďalej *céra*, *vnučka*, *bapka*, *sestra*, *nevesta*, ale i *vnukova* (A₃), generačné zaradenie označujú apelatíva *stará*, *mladá*, ale aj *mlaččieho* (A₃), ako oslovenie (staršej) osoby tu máme doložené apelatíva *paňi*, *pani*, *teta*, *tetka*, *bapka*. Apelatívum *bapka* v živých menách u vydatých žien v Papradi môže vyjadrovať príbuzenský vzťah s významom stará mama (v živom mene *Endurova bapka* CH^Z₂₁ + A), ale tiež oslovenie (staršej) osoby s významom stará žena, stará pani (v živom mene *bapka Chudíkéch* A – P₃).

Apelatívne funkčné členy poukazujúce na príbuzenské zaradenie (príbuzenský vzťah) sú k apelatívnym funkčným členom označujúcim oslovenie a generačné zaradenie v pomere 68 : (4 + 12). Príbuzenský vzťah tu vyjadruje 80,95 % apelatívnych členov.

Nárečová výslovnosť je v apelatívach *teta*, *tetka*, *nevesta*, *pani*, kde sa vyslovujú tvrdé konsonanty *t*, *n*. Popri apelatívne *pani* s nárečovou (tvrdou) výslovnosťou (*n* miesto *ň*) sa používa i spisovná forma s konsonantom *ň* – *paňi*.

V živých menách v spojení s apelatívnym členom vystupujú všetky ostatné funkčné členy.

Trieda slobodných osôb

S FČ A je dvojčlenných 8 modelov a 11 živých osobných mien, trojčlenných 40 modelov a 49 živých osobných mien, štvorčlenných 21 modelov a 25 živých osobných mien, päťčlenných 5 modelov a 6 živých osobných mien. Najviac sa apelatívny člen používa v trojčlenných živých osobných menách.

Tabuľka č. 3 – Apelatívny člen v živých osobných menách

Apelatívny člen	V dvoj- členných	V troj- členných	V štvor- členných	V päť- členných	Spolu
<i>mladí</i>	1	7		2	10
<i>mladého (A)₁</i>				2	2
<i>mlačí</i>		1			1
<i>malí</i>		2			2
<i>mladá</i>		3		1	4
<i>pani (A)₁₁</i>			2		2
<i>sin</i>	3	13	9	1	26
<i>sinovja</i>		3	1		4
<i>dvojčátka</i>			1		1
<i>céra</i>	3	6	2	3	14
<i>cérka</i>			3		3
<i>céri</i>			1		1
<i>cérki</i>		1			1
<i>vnuk</i>	3	10	7		20
<i>vnuci</i>		1			1
<i>vnučka</i>	1	2	1		4
Spolu	11	49	27	9	96

Dva FČ A sú v živých menách:

<i>sinovia pani učiteľki Bjesikovej</i>	$A + (A - CH^z + P_3 = RMD\langle\rangle)_{11}$
<i>dvojčátka pani učiteľki Bjesikovej</i>	$A + (A - CH^z + P_3 = RMD\langle\rangle)_{11}$
<i>mladá Mila Skovajsých Štefanova céra</i>	$A - \underline{K} + RM_1 = P + \langle K \rangle_1 + A$
<i>Dominika Milanova Raškých mladého céra</i>	$K + (K + RM = MD - A)_1 + A$
<i>Barborka Milanova Raškých mladého céra</i>	$\underline{K} + (K + RM = MD - A)_1 + A$

78,1 % apelatívnych členov v triede slobodných v Papradi tvoria apelatívne členy vyjadrujúce príbuzenský vzťah (zaznamenané máme apelatívne členy *sin*, *sinovja*, *dvojčátka*, *céra*, *cérka*, *céri*, *cérki*, *vnuk*, *vnuci*, *vnučka*), 21,9 % apelatívne členy vyjadrujúce generačné zaradenie (*mladí*, *mladého*, *mlačí*, *malí*, *mladá*) a oslovenie (*pani*) (19,8 % s generačným zaradením a 2,1 % oslovenie). Najpoužívanejším apelatívnym členom je apelatívum *sin* (26), potom *vnuk* (20).

Na mužského nositeľa poukazuje 67 apelatívnych funkčných členov, na ženského nositeľa 29 apelatívnych členov. Apelatívum *pani*, ktoré je oslovením ženskej nositeľky, je súčasťou opisného živého mena chlapcov. Apelatívum *mladého* tvorí časť opisných živých mien dcér, ktoré sú identifikované pomocou otcovho živého mena.

Okrem apelatíva *pani* majú ostatné apelatíva rovnakú výslovnosť v nárečí i v spisovnom jazyku. Nárečový tvar je v apelatívnom člene – zdobnenine *dvojčátka*, kde je miesto diftongu *ia* dlhá samohláska *á*.

Podoba *dvojčátka* v živých menách stojí medzi apelatívnym členom a individuálnou charakteristikou podľa vlastnosti, a hoci možno prezrádza viac ako apelatívum synovia, chápeme ho tu ako synonymné k apelatívum *sinovja*. Synonymné sú tu apelatíva *mladí*, *mlaččí*, *malí*, ktoré označujú vekové zaradenie pomenúvanej osoby.

Popri základnej podobe *céra*, *céri* sa v živých menách používajú i zdobneniny *cérka*, *cérki*.

V nominatíve singuláru je 84 apelatívnych členov (46 substantíva mužského rodu, 21 substantíva ženského rodu, 13 adjektíva mužského rodu, 4 adjektíva ženského rodu), v nominatíve plurálu substantíva 8 apelatívnych členov (6 mužského rodu, 2 ženského rodu), v genitíve singuláru adjektíva mužského rodu 2 apelatívne členy. Apelatívny člen *pani* vo funkcii genitívu singuláru sa neskloňuje.³⁾

Apelatívny člen tvorí v triede ženatých mužov 8,4 % funkčných členov, v triede vydatých žien 12,86 % funkčných členov a v triede slobodných 8,26 % funkčných členov.

Vysvetlivky

Rodné (krstné) meno: **K** – úradná podoba, **K** – hypokoristická podoba, <**K**> – nepravidelná zmena, inojazyčná, nárečová alebo nespisovná podoba.

Priezvisko: **P** – úradná podoba, **P** – neúradná forma, ktorá sa končí na sufixy *-ech*, *-ka*, *-ích* (označenie sa používa, ak sú RM a MD odvodené od iného základu alebo sa nepoužívajú), <**P**> – nepravidelná hlásková zmena priezviska, **P** = RM, **P** = MD, **P** = RMD – priezvisko má zhodnú antropolexému s 1. menom rodiny, 2. menom domu a 3. menom rodiny a menom domu.

Rodinné meno (RM):

RM = MD, RM = P – rodinné meno má antropolexému zhodnú s 1. menom domu, 2. priezviskom.

Meno (do) domu (MD).

³⁾ Porov. Morfológia slovenského jazyka, Bratislava 1966, s. 112.

Individuálna charakteristika (CH). Motivačné príznaky individuálnej charakteristiky: ^v – telesné alebo duševné vlastnosti, ^z – trvalé, dočasné alebo bývalé zamestnanie, stav, záľuba, záujmy, ^p – pôvod a bydlisko.

Rozlíšenie MD a CH^p/– Člen, ktorý sa (potenciálne) stáva zložkou MD, nemení predložku, keď sa stáva súčasťou živého mena.

Apelatívny člen (A).

Príbuzenské pomenovacie motívy: 1 – otec; 11 – matka; 3 – manžel, druh, priateľ; [3] – prvý manžel; 33 – manželka, družka, priateľka; 4 – starý otec; 44 – stará matka; 5 – svokor, test; 55 – svokra, testiná; 7 – brat. Číselný index 2, ktorý označuje príznak rodiny ako celku (pri P, RM, MD), sa neoznačuje. (Pri zdvojení indexu zaznačujeme aj index 2, napr. 1/2, 11/2.)

+ – znamienkom plus sa pripájajú jednotlivé funkčné členy, ktoré spolu tvoria jeden model

* – funkčný člen sa predpokladá

<> – funkčný člen sa používa v skrátenej alebo ináč adaptovanej podobe

( ) [ ] – do zátvoriek sa dávajú funkčné členy, ktorými sa pomenúva jedna osoba (obyčajne pri opisnom pomenovaní)

⁰ – používa sa fakultatívne

: – uvedené funkčné členy sa spolu používajú aj v nasledujúcom pomenovaní rodiny alebo domu

/ – lomka ukazuje, že pomenovacím východiskom je symbol na ľavej strane. Funkčný člen na pravej strane ukazuje uplatnenie v dnešnej antroponymickej sústave.

= – funkčné členy pred znamienkom „rovná sa“ a za znamienkom sú antroponymickou lexémou zhodné a vzťahujú sa na tenže denotát. Na ľavej strane sa uvádza funkčný člen, ktorý sa pokladá za slovotvorné východisko.

Časť živého osobného mena, kde sa dostáva vyjadrenie bydliska podľa budovy a podľa polohy, ktoré je tiež v mene domu, ale v živom osobnom mene je iná predložka ako v mene domu, modelujeme ako MD = CH^p.

Ako RM<>, RM<> = P značíme, ak je funkčný člen rodinné meno (s antropobázou priezviska), no pomenovanie rodiny a domu je už rozšírené o vyjadrenie miesta.

Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Nám. J. Herdu 2

917 01 Trnava

SLOVENSKO

mirokaz@post.sk